
Część A. Pytania egzaminacyjne

Rozdział I. Ogólna charakterystyka prawa cywilnego

Pytanie I. Co wyróżnia prawo cywilne spośród innych gałęzi prawa?

Prawo cywilne jest jedną z gałęzi prawa. Początkowo prawo cywilne, określane jako *ius civile*, oznaczało prawo wiążące obywateli danego państwa. Było to tzw. prawo obywatelskie – ta konwencja terminologiczna zachowała się do dziś na określenie np. niemieckiego *bürgerliches recht* czy rosyjskiego *graždanskoje prawo*. Wyznaczenie granic pojęcia prawa cywilnego ma duże znaczenie dla praktyki stosowania prawa. Bez określenia granic prawa cywilnego nie da się przeprowadzić analizy stosunku cywilnoprawnego, nie można wyznaczyć zakresu przedmiotowego Kodeksu cywilnego. Kodeks cywilny w art. 1 stanowi jedynie, że reguluje stosunki cywilnoprawne między osobami fizycznymi i osobami prawnymi.

W związku z powyższym, poszukując kryteriów odróżnienia prawa cywilnego od innych gałęzi prawa, wskazuje się na jego trzy elementy – przedmiot, podmiot i metodę regulacji. **Podmiotami prawa cywilnego**, zgodnie z art. 1 KC, są osoby fizyczne i prawne. Ten katalog należy uzupełnić o trzecią kategorię podmiotów prawa cywilnego, która swój normatywny wyraz uzyskała w art. 33¹ KC, wprowadzonym do kodeksu w 2003 r. – jednostki organizacyjne niebędące osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną. Kryterium to nie jest jednak przydatne do odróżnienia prawa cywilnego od innych gałęzi prawa – te podmioty prawa cywilnego uzyskują podmiotowość także na gruncie innych gałęzi prawa.

Sięgając do **przedmiotu regulacji**, jako do swoistej cechy prawa cywilnego, twierdzi się, że przedmiotem tym są stosunki majątkowe i niemajątkowe. Przez stosunki majątkowe należy rozumieć stosunki własnościowe w najszerszym tego słowa znaczeniu, inaczej mówiąc – stosunki, które mają za przedmiot interesy

ekonomiczne. Stosunki niemajątkowe charakteryzują się brakiem bezpośredniej wartości ekonomicznej, co nie stoi jednak na przeszkodzie ścisłemu powiązaniu tych stosunków ze stosunkami majątkowymi, np. naruszenie zdrowia (dobro osobiste) może łączyć się bardzo ściśle z powstaniem uszczerbku majątkowego w postaci konieczności poniesienia kosztów leczenia. W prawie cywilnym zdecydowanie przeważają stosunki majątkowe. Domeną stosunków niemajątkowych jest prawo rodzinne i opiekuńcze.

Upatrywanie kryterium odróżnienia prawa cywilnego od innych gałęzi prawa w swoistym przedmiocie regulacji skazane jest jednak na niepowodzenie z tego względu, że przedmiot regulacji prawa cywilnego wcale nie jest swoisty dla tej gałęzi prawa. Stosunkami majątkowymi interesują się takie dziedziny prawa jak prawo finansowe, prawo administracyjne. Stosunki niemajątkowe znajdują swą regulację także w innych gałęziach prawa. Z tego względu konieczne jest poszukiwanie kryterium rozgraniczającego w innej cesze prawa cywilnego. Obecnie zgodnie wskazuje się, że cech charakterystycznych prawa cywilnego należy poszukiwać w **metodzie regulowania** stosunków społecznych. W nauce prawa wyróżnia się trzy metody regulacji – cywilistyczną, administracyjną i karnistyczną.

Metoda administracyjna jest oparta na nierównorzędności podmiotów. Organ administracji publicznej pozostaje w stosunku nadrzędności wobec drugiego z podmiotów.

Metoda karnistyczna jest zbliżona do metody administracyjnej, różni się od niej zestawem sankcji.

Metoda cywilistyczna polega na **zrównaniu pozycji stron stosunku prawnego** pod względem prawnym. Podmioty prawa cywilnego są względem siebie autonomiczne – nie mają kompetencji władczego kształtowania sytuacji prawnej partnera. Inaczej ta kwestia przedstawia się w stosunkach administracyjnych – jedna ze stron ma kompetencję do władczego wkraczania w sferę prawną drugiej strony.

Przyjmując metodę regulacji jako kryterium wyznaczające zakres przedmiotowy prawa cywilnego, należy przyjąć, że do prawa cywilnego należą wszystkie przepisy czy też skonstruowane na ich podstawie normy prawne, które są zbudowane według metody cywilistycznej. Nie ma znaczenia, w jakim akcie umieszczone są przepisy prawa (choć niektórzy autorzy traktują rodzaj aktu normatywnego, w którym zamieszczono dany przepis prawny, jako kryterium pomocnicze w określeniu charakteru danego przepisu – zob. *Z. Radwański*, Prawo cywilne, s. 8), z jaką funkcją organów państwowych pozostają one w związku, jakiego rodzaju sankcje przewidują przepisy prawa. Wszelkie stosunki społeczne uregulowane przepisami tak pojętego prawa cywilnego są stosunkami cywilnoprawnymi.

Mając na względzie powyższe uwagi, można zdefiniować **prawo cywilne** jako gałąź prawa obejmującą zespół norm prawnych regulujących na zasadzie autonomiczności (wyrażającej się zwłaszcza w równorzędności) stosunki majątkowe i niemajątkowe między osobami fizycznymi, osobami prawnymi oraz jednostkami

organizacyjnymi niebędącymi osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną.

Pytanie 2. Jaki jest zakres prawa cywilnego?

Uwagi poczynione w odpowiedzi na pytanie pierwsze pozwalają na dość jasne odróżnienie prawa prywatnego, do którego bez wątpienia należy prawo cywilne, od prawa publicznego. W ramach prawa prywatnego występują jednak specyficzne grupy norm, których zakwalifikowanie do prawa cywilnego może budzić wątpliwości. Grupy tych norm wyodrębnione są na podstawie kryterium metody regulacji, niemniej ich przynależność do prawa cywilnego jeszcze nie jest przesądzona przez sam fakt tożsamości wspomnianego kryterium. Z tego punktu widzenia można wyodrębnić inne gałęzie prawa, które grupują normy prawa prywatnego wyodrębnione na podstawie kryterium metody regulacji, lecz nienależące do prawa cywilnego z powodu odmiennego zakresu zastosowania, specyficznych zasad czy inaczej ukształtowanych instytucji ogólnych. Problem ten jest szczególnie doniosły w sytuacji wyodrębnienia się pewnego kompleksu norm z regulacji ogólniejszych – powstaje wówczas pytanie, czy nowy zespół norm jest już nową gałęzią, czy jedynie wyspecjalizowanym działem dotychczasowej dyscypliny. Spośród kompleksów norm, które wzbudzają kontrowersje odnośnie do tego, czy są jedynie wyspecjalizowanymi działami prawa cywilnego, czy już odrębnymi gałęziami w ramach prawa prywatnego, należy wymienić następujące:

- 1) **prawo pracy** – zgodnie z utrwalonym poglądem doktryny prawo to nie należy do prawa cywilnego i stanowi odrębną gałąź prawa. Ze względu na funkcję socjalno-ochronną formalna równorzędność stron doznaje daleko idącego ograniczenia. Gałąź ta została także uregulowana w zasadniczej części w odrębnym akcie prawnym – Kodeksie pracy. Akt ten ma charakter kompleksowy – skupia w sobie zarówno normy prywatno-, jak i publicznoprawne. Zgodnie z art. 300 KP do stosunku pracy nienormowanego przepisami prawa pracy stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu cywilnego pod warunkiem jednak, że nie są one sprzeczne z zasadami prawa pracy;
- 2) **prawo rolne** – prawo to jest zbiorem przepisów różnego rodzaju, nie ma wyodrębnionej metody regulacji. Wyodrębnienie prawa rolnego nastąpiło w celu stworzenia dyscypliny kompleksowej i dydaktycznej. Bardzo podobnie kwestia przedstawia się w przypadku prawa wodnego i górniczego – są to dyscypliny kompleksowe, w ich skład wchodzi zarówno normy cywilno-, jak i administracyjnoprawne;
- 3) **prawo rodzinne** – bez wątpienia w prawie tym przeważają stosunki prawne typu niemajątkowego, stosunki osobiste. Stąd, ze względu na swoisty przedmiot regulacji, niektórzy autorzy wnioskowali, że prawo rodzinne stanowi odrębną gałąź prawa. W przeciwnym razie ustawodawca w nieuzasadniony sposób przyznałby

preferencję stosunkom majątkowym na gruncie tego prawa. Pogląd przeciwny, aktualnie dominujący głosi, że prawo rodzinne jest częścią prawa cywilnego. Podaje się następujące argumenty na uzasadnienie tego poglądu: w prawie rodzinnym występuje metoda regulacji taka jak w prawie cywilnym, nie można całkowicie wyeliminować z prawa rodzinnego stosunków majątkowych. Skoro prawo rodzinne jest częścią prawa cywilnego, to nie ma przeszkód do stosowania wprost przepisów części ogólnej prawa cywilnego do stosunków rodzinnych;

- 4) **prawo handlowe** – wyodrębniło się w wiekach średnich jako prawo właściwe dla stanu kupieckiego. Jeszcze w XIX w. powszechnie akceptowany był podział na prawo cywilne i prawo handlowe. Wyodrębnienia norm tego ostatniego dokonywano na podstawie różnych kryteriów – podmiotowych, przedmiotowych lub mieszanych. Stopniowo jednak normy właściwe dla prawa handlowego włączane były do powszechnie obowiązujących aktów prawnych z zakresu prawa cywilnego – tak postąpiono w prawie szwajcarskim, włoskim, holenderskim. W Polsce od 1934 r. obowiązywał Kodeks handlowy, który posługiwał się pojęciem kupca dla wyodrębnienia zakresu regulacji dotyczących prawa handlowego. Przepisy o czynnościach handlowych zostały uchylone wraz z wejściem w życie Kodeksu cywilnego (art. VI § 1 PWKC). W Kodeksie handlowym pozostały przepisy dotyczące spółek handlowych, natomiast regulacje odnoszące się do czynności prawnych wkomponowano do przepisów Kodeksu cywilnego, osiągając w ten sposób postulat jedności prawa cywilnego. Tym samym stracił aktualność pogląd, że w prawie polskim prawo handlowe jest odrębną gałęzią prawa. Bez wątpienia jest to wyspecjalizowany dział prawa cywilnego, nie można jednak traktować go jako gałęzi;
- 5) **prawo spółdzielcze** – nie stanowi ono odrębnej gałęzi prawa, choć wyrażono pogląd, że ze względu na podporządkowanie członków spółdzielni mamy do czynienia na gruncie prawa spółdzielczego z odmienną metodą regulacji niż metoda obowiązująca w całym prawie cywilnym. Prawo spółdzielcze jest wyodrębnionym działem prawa cywilnego, częścią tzw. prawa korporacyjnego. W ramach tego prawa stosunki między korporacjami a członkami korporacji ukształtowane są na zasadzie równorzędności. Wyodrębnienie kompleksu norm związanych z działalnością spółdzielni nastąpiło w odrębnych aktach prawnych – Prawie spółdzielczym oraz ustawie o spółdzielniach mieszkaniowych.

Pytanie 3. Jakie są podstawowe zasady prawa cywilnego?

Przez podstawowe zasady polskiego prawa cywilnego należy rozumieć te zasady, które zgodnie z panującymi u nas warunkami społeczno-gospodarczymi znalazły wyraz w przepisach tego prawa oraz charakteryzują całokształt prawa cywilnego, jak również jego poszczególne instytucje (zob. *S. Grzybowski* [w:] *System Pr. Cyw.*, s. 50). Zasady są kategorią norm prawnych, które są szczególnie doniosłe dla danej

gałęzi prawa, wskazują na podstawowe wartości, które powinny być realizowane w jej obrębie.

Można wyróżnić normy-zasady i normy-reguły. Te pierwsze mogą być spełnione w różnym stopniu, te drugie – mogą być albo spełnione, albo niespełnione. W dalszej części mowa będzie o normach-zasadach.

Poszczególni autorzy wymieniają różne zasady, które ich zdaniem mają fundamentalne znaczenie. Ze względu na przemiany zaistniałe po 1989 r. katalog zasad uległ zmianie i obecnie odzwierciedla aktualne założenia rządzące gospodarką rynkową, nie rozdzielczo-nakazową. Najbardziej rozbudowany i najpełniejszy katalog zasad prawa cywilnego przedstawiony został w podręczniku *A. Woltera, J. Ignatowicza, K. Stefaniuka, Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1999. Wyróżniono tam:

- 1) **zasadę ochrony osoby ludzkiej** – każdy człowiek ma zdolność prawną, zagwarantowano mu także swobodę korzystania z dóbr osobistych;
- 2) **zasadę równości wszystkich obywateli wobec prawa** – prawo powinno zapewnić równy start każdemu oraz osłonę socjalną na wypadek niepowodzeń;
- 3) **zasadę praw podmiotowych** – podstawą korzystania przez jednostki ludzkie z różnorodnych dóbr są przysługujące im prawa o ustawowo zagwarantowanej treści;
- 4) **zasadę autonomii woli stron** – podmiot prawa może własną mocą kształtować swoje stosunki prawne;
- 5) **zasadę ochrony dobrej wiary** – istnieje ochrona podmiotu działającego w mylnym, ale usprawiedliwionym przekonaniu, że określone uprawnienia przysługują kontrahentowi;
- 6) **zasadę łagodzenia rygoryzmu przepisów prawa przez klauzule generalne**;
- 7) **zasadę jednakowej ochrony każdej własności** – zasada ta nie obowiązywała w poprzedniej formacji społeczno-ustrojowej. Przed 1989 r. mówiono wręcz o zasadzie zróżnicowania przepisów dotyczących mienia społecznego, indywidualnego i osobistego – każdej z tych kategorii przyznawano odmienną ochronę;
- 8) **zasadę cywilnej odpowiedzialności za długi** – dłużnik odpowiada za zobowiązania całym swym majątkiem, ograniczenia odpowiedzialności mogą wynikać z unormowań szczególnych;
- 9) **zasadę odpowiedzialności za szkodę**;
- 10) **zasadę pełnej ochrony rodziny** – szczególny wyraz znalazła w klauzuli generalnej dobra dziecka;
- 11) **zasadę dziedziczenia** – majątek osoby zmarłej przechodzi na określone osoby jako spadkobierców bądź ustawowych, bądź testamentowych;
- 12) **zasadę cywilnoprawnej ochrony praw na dobrach niematerialnych**;
- 13) **zasadę jedności prawa cywilnego** – do zakresu regulacji prawa cywilnego należą także stosunki wynikające z profesjonalnej działalności – prawo handlowe nie stanowi odrębnej od prawa cywilnego dziedziny prawa;
- 14) **zasadę ochrony praw cywilnych przez niezawisłe sądy**.

Inni autorzy opracowań z zakresu części ogólnej prawa cywilnego podają inne zestawienie najważniejszych, ich zdaniem, zasad, które jednak mieści się w przedstawionym powyżej katalogu.

Pytanie 4. Jaka jest podstawowa reguła dowodowa w prawie cywilnym? Jakie są wyjątki od tej reguły?

Zgodnie z brzmieniem art. 6 KC **ciężar udowodnienia faktu spoczywa na osobie, która z tego faktu wywodzi skutki prawne**. Na potrzeby postępowania cywilnego konkretyzację tej zasady zawiera art. 232 KPC, zgodnie z którym strony są obowiązane wskazywać dowody dla stwierdzenia faktów, z których wywodzą skutki prawne. Przedmiot dowodu określają przepisy Kodeksu postępowania cywilnego: art. 227–231 i 234. I tak przedmiotem dowodu są fakty mające istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, nie wymagają jednak dowodu fakty powszechnie znane, o których informacja jest powszechnie dostępna oraz znane sądowni z urzędu, a także fakty przyznane w toku postępowania przez stronę przeciwną, o ile przyznanie to nie budzi wątpliwości. W sytuacji, kiedy strona nie wypowie się co do twierdzeń strony przeciwnej, sąd może, uwzględnivszy wyniki całej rozprawy, uznać takie fakty za przyznane. Te kategorie faktów nie wymagają przeprowadzenia dowodu. Nie wymagają również dowodu fakty objęte niewzruszalnymi domniemaniami prawnymi (art. 234 KPC).

Od reguły ogólnej w orzecznictwie SN wypracowany został wyjątek, w przypadku bowiem, gdy jedna ze stron swoim postępowaniem uniemożliwia albo poważnie utrudnia wskazanie okoliczności drugiej stronie, na której spoczywa ciężar dowodu, wówczas na stronę „utrudniającą” przechodzi ciężar dowodu, że okoliczności takie nie zachodziły (wyr. SN z 3.3.1971 r., II PR 453/70, Legalis). Reguła ta znajduje powszechne zastosowanie w sprawach z prawa pracy, w których pracownik często nie jest w stanie dotrzeć do materiału dowodowego, znajdującego się w dokumentacji pracodawcy (przykładowo dokumentacji czasu pracy). Nie ma jednak przeszkód, aby regułę tę odpowiednio stosować w innych sprawach, w których z okoliczności wynika, że strona dochodząca swoich praw nie ma możliwości – w normalnych warunkach – dotarcia do materiału dowodowego, którym dysponuje strona przeciwna, a ta z kolei jej to utrudnia lub uniemożliwia. Przykładowo dopuszcza się także takie odwrócenie ciężaru dowodu w sprawach, w których twórca dochodzi do wydawcy wynagrodzenia dodatkowego na podstawie art. 44 PrAut, wskazując, że twórca nie ma możliwości pozyskania informacji dotyczących osiągniętego przez wydawcę zysku, a przesłanką zasądzenia wynagrodzenia podwyższonego jest istnienie rażącej dysproporcji między wynagrodzeniem twórcy a korzyściami nabywcy autorskich praw majątkowych. W niektórych przepisach szczególnych ustawodawca celowo odwraca ciężar dowodu pewnych okoliczności, wówczas spoczywa on w tym zakresie na stronie pozwanej.

W niektórych wypadkach ustawodawca wprowadza **domniemania prawne** wzruszalne, co sprawia, że ciężar dowodu spoczywa nie na tej osobie, która z określonego faktu wywodzi skutki prawne, ale na drugiej stronie stosunku cywilnoprawnego. Przykładowo należy wskazać na następujące domniemanie wprowadzone przez ustawodawcę:

- 1) w zakresie części ogólnej prawa cywilnego:
 - a) domniemanie dobrej wiary (art. 7 KC),
 - b) domniemanie, że dziecko urodziło się żywe (art. 9 KC),
 - c) domniemanie bezprawności zagrożenia lub naruszenia dobra osobistego (art. 24 § 1 KC),
 - d) domniemanie chwili śmierci osoby zaginionej (art. 31 § 1 i art. 32 KC);
- 2) w zakresie prawa rzeczowego:
 - a) domniemanie, że urządzenia znajdujące się na granicy sąsiadujących gruntów służą do wspólnego użytku sąsiadów (art. 154 § 1 KC),
 - b) domniemanie równości udziałów współwłaścicieli (art. 197 KC),
 - c) domniemanie posiadania samoistnego, ciągłego i zgodnego ze stanem prawnym (art. 339–341 KC),
 - d) domniemania wynikające z wpisu prawa do księgi wieczystej (art. 3–5 KWU);
- 3) w zakresie prawa zobowiązań:
 - a) domniemanie winy w nadzorze (art. 427 KC),
 - b) domniemanie winy w wyborze (art. 429 KC),
 - c) domniemanie winy osoby, która zwierzę chowa lub się nim posługuje, w przypadku wyrządzenia szkody przez to zwierzę (art. 431 KC),
 - d) domniemanie, że niewykonanie lub nienależyte wykonanie jest następstwem okoliczności, za które odpowiada dłużnik (art. 471 KC),
 - e) domniemanie normalnego związku przyczynowego (art. 427, art. 433–436 § 1 i art. 846 § 1 KC),
 - f) domniemanie zapłaty wynikającej z pokwitowania (art. 466 KC),
 - g) domniemanie działania dłużnika ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli (art. 527 § 3 i art. 529 KC),
 - h) domniemanie, że wada lub jej przyczyna istniała w chwili przejścia niebezpieczeństwa na kupującego jeżeli kupującym jest konsument, a wada fizyczna została stwierdzona przed upływem roku od dnia wydania rzeczy sprzedanej (art. 556² KC),
 - i) domniemanie należytego stanu przesyłki (art. 781 § 2 KC),
 - j) domniemanie równej wartości wkładów wspólników w spółce cywilnej (art. 861 § 2 KC);
- 4) w zakresie prawa spadkowego:
 - a) domniemanie, że osoba, na której rzecz wydane zostało postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku, jest spadkobiercą (art. 1025 § 2 KC);
- 5) w zakresie prawa rodzinnego:
 - a) domniemanie pochodzenia dziecka z małżeństwa (art. 62 KRO),

- b) domniemanie ojcostwa pozamałżeńskiego w okolicznościach wskazanych w art. 85 KRO,
- c) domniemanie równych udziałów małżonków w majątku wspólnym (art. 43 § 1 KRO).

Pytanie 5. Na czym polega domniemanie faktyczne, a na czym prawne? Jakie są rodzaje domniemań prawnych? Wskaż przykłady każdego rodzaju domniemań.

Domniemanie faktyczne (*praesumptio facti*) to uznanie pewnego faktu za udowodniony na podstawie innych ustalonych faktów, pozostających w związku z faktem domniemanym. Chodzi o sytuację, w której sąd może wyciągnąć wnioski co do spornego faktu na podstawie innych faktów już ustalonych, biorąc pod uwagę wszystkie okoliczności faktyczne danej sprawy. Nie jest to jednak obowiązek sądu; sędzia ma pozostawioną swobodę wnioskowania. W przeciwieństwie do domniemania prawnego domniemanie faktyczne nie wiąże sędziego. Procesową podstawą dla zastosowania tego domniemania jest art. 231 KPC, pozwalający sądowi uznać za ustalone fakty mające istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, jeżeli wniosek taki można wyprowadzić z innych ustalonych faktów.

Z **domniemaniem prawnym** (*praesumptio iuris*) mamy do czynienia wówczas, gdy przepisy prawne nakazują w określonych okolicznościach uznać pewne fakty za prawnie ustalone.

Wyróżnia się domniemania prawne **formalne** i **materialne**. Pierwsze nakazują przyjąć, że określony fakt zachodzi lub zaszedł, dopóki nie zostanie wykazane, że tak nie było. Na przykład tak długo, jak nie zostanie wykazane, że nastąpiło urodzenie martwe, przyjmuje się, że na świat przyszło żywe dziecko (art. 9 KC). Z kolei domniemania materialne to te, które na podstawie udowodnienia innego, prawnie relewantnego faktu lub stanu faktycznego nakazują przyjąć dany fakt za uznany. Przykładowo, jeśli dziecko urodziło się w trakcie małżeństwa lub do 300. dnia po jego ustaniu lub unieważnieniu, domniemywa się, że pochodzi ono od męża matki (art. 62 § 1 KRO).

Domniemania prawne wiążą sąd, mogą zostać jednak obalone dowodem przeciwnym, o ile ustawa tego nie wyłącza. Sąd Najwyższy w wyroku z 17.3.2006 r. (I CSK 63/05, Legalis) wyjaśnił, że obalenie domniemania prawnego wzruszalnego polega na wykazaniu (udowodnieniu), że choć spełnione zostały warunki określone w przesłance domniemania, to jednak w rzeczywistości nie jest tak, jak stanowi to wniosek danego domniemania. Z tego względu wyróżnia się domniemania prawne **wzruszalne** (*praesumptio iuris tantum*) i **niewzruszalne** (*praesumptio iuris ac de iure*), przy tych ostatnich wykluczony jest przeciwdowód. Domniemania takie są jednak wyjątkiem w prawie polskim i zazwyczaj chodzi w takim przypadku raczej o tzw. fikcje prawne. Jako przykład domniemania niewzruszalnego

wskazuje się art. 5 w zw. z art. 3 KWU, tzw. rękojmię wiary publicznej ksiąg wieczystych.

W przeciwieństwie do domniemań faktycznych domniemanie prawne nie stanowi już tylko proceduralnego ułatwienia w przeprowadzeniu dowodu, ale jest wyjątkiem od zasady art. 6 KC, zmieniającym regułę rozkładu ciężaru dowodu. Domniemanie prawne może być obalone, ilekroć ustawa tego nie wyłącza (art. 234 KPC). Przykładowo osoba nabywająca nieruchomości w drodze zasiedzenia nie musi udowadniać uzyskania posiadania w dobrej wierze (art. 172 § 1 KC), zgodnie bowiem z art. 7 KC domniemywa się istnienie dobrej wiary. To na stronie przeciwnej spoczywa ciężar udowodnienia, że do uzyskania posiadania doszło w złej wierze. Niekiedy ustawodawca ogranicza możliwość obalania określonych domniemań prawnych, przyznając to uprawnienie tylko określonym osobom, wymagając wszczęcia odpowiedniego postępowania, przeprowadzenia określonego przeciwdowodu lub też ograniczając tę możliwość terminem zawitym. Przykładowo takie ograniczenia zawiera art. 63 KRO co do obalenia domniemania ojcostwa dziecka (art. 62 KRO).

Pytanie 6. Czym jest dobra wiara? Na czym polega jej ochrona?

Przyczyną powstania, zmiany lub ustania skutków prawnych może być jedynie realizacja zdarzenia prawnego. Elementem stanu faktycznego opisanego w hipotezie normy prawnej może być jednak nie tylko zdarzenie prawne, lecz także określony stan psychiczny, z którego zaistnieniem wiąże się modyfikacja skutków prawnych opisanych w dyspozycji normy prawnej. Takim doniosłym prawnie stanem psychicznym jest dobra wiara.

Obowiązujące przepisy prawa nie zawierają definicji dobrej lub złej wiary, której można by przyznać walor ogólności. Wprawdzie ustawodawca zdefiniował złą wiarę w niektórych przepisach, uczynił to jednak wyłącznie na użytek aktu prawnego, w którym definicja taka została zawarta. I tak w art. 6 ust. 2 KWU zdefiniowano pojęcie złej wiary poprzez odwołanie się do wiedzy bądź łatwości dowiedzenia się, że treść księgi wieczystej jest niezgodna z rzeczywistym stanem prawnym. Artykuł 20 § 2 KRO każe uważać za będącego w złej wierze małżonka, który w chwili zawierania małżeństwa wiedział o okolicznościach stanowiących podstawę jego unieważnienia. Poza tymi przepisami nie ma w prawie cywilnym innego normatywnego wyjaśnienia pojęcia dobrej lub złej wiary. Podział na dobrą i złą wiarę jest podziałem dychotomicznym, dlatego też definicja odnosząca się do jednego z tych pojęć będzie miała *a contrario* zastosowanie także do drugiego pojęcia. Należy przyjąć, że w złej wierze znajduje się podmiot, który wie, że dane prawo lub stosunek prawny nie istnieje, lub też wprawdzie nie wie, ale należy przyjąć, że wiedziałby, gdyby się zachował należycie, tzn. gdyby w danej sytuacji postępował rozsądnie i zgodnie z zasadami współżycia społecznego. Dobrą wiarę natomiast można przypisać podmiotowi, który pozostaje w usprawiedliwionej nieświadomości prawdziwego stanu

rzeczy – mówiąc inaczej, podmiot ten jest przeświadczony, że dane prawo lub stosunek prawny istnieje (lub nie istnieje), przeświadczenie to jest wprawdzie błędne, ale usprawiedliwione. Przedmiotem dobrej lub złej wiary (tj. tym, co ma być objęte wiedzą podmiotu) mogą być różne okoliczności, opisane bliżej w przepisach prawnych odwołujących się do omawianych pojęć.

Polskie prawo cywilne **nie zna ogólnej zasady ochrony dobrej wiary**. Ocena skutków prawnych zdarzenia prawnego dokonywana jest zatem z reguły według kryteriów obiektywnych. Ze względu jednak na potrzebę ochrony bezpieczeństwa obrotu ustawodawca dokonuje w pewnych przypadkach ważenia interesu stron stosunku prawnego i dozwala na wzięcie pod uwagę także subiektywnego przekonania jednego z podmiotów. W tym celu wprowadza do ustawy przepisy wyraźnie przewidujące, że w opisanych w nich okolicznościach następuje ochrona dobrej wiary jednej ze stron. Przepisy prawa cywilnego odwołujące się do dobrej lub złej wiary mogą to czynić w różny sposób. Z tego punktu widzenia można wyróżnić:

- 1) przepisy nieokreślające przesłanek, od których zależy istnienie dobrej lub złej wiary, np. art. 83 § 2, art. 92 § 2, art. 169 § 1, art. 464 KC, art. 38 KRO;
- 2) przepisy zrównujące skutki złej wiary z rażącym niedbalstwem, np. art. 13 ustawy z 28.4.1936 r. – Prawo czekowe (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 462), art. 16 ust. 2 ustawy z 28.4.1936 r. – Prawo wekslowe (tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 282);
- 3) przepisy definiujące pojęcie dobrej lub złej wiary – art. 6 KWU oraz art. 20 § 2 KRO – o przepisach tych była już wyżej mowa;
- 4) przepisy nieodsyłające wprost do pojęcia dobrej lub złej wiary, ale łączące określone skutki prawne z tym, że dana osoba o określonych okolicznościach wiedziała (np. art. 59, art. 86 § 2, art. 387 § 2 KC), wiedziała lub z łatwością mogła się dowiedzieć (np. art. 84 § 1, art. 105 KC), wiedziała lub przy dołożeniu należytej staranności mogła się dowiedzieć (np. art. 55⁴, 625, art. 1032 § 1 i 2 KC). Sens normatywny i funkcja tych przepisów nie różnią się niczym od sensu normatywnego i funkcji przepisów odsyłających wprost do dobrej wiary.

Dobra wiara jest określonym stanem psychicznym, polegającym na istnieniu u danego podmiotu pewnej świadomości. Aby można było podmiotowi przypisać dobrą wiarę, musi być on zdolny do posiadania określonej wiedzy lub mniemania. Zagadnienia tego nie można łączyć ze zdolnością do czynności prawnych. Należy uzależnić dopuszczalność przypisania danej osobie dobrej lub złej wiary od możliwości działania przez nią z dostatecznym rozeznaniem.

W sytuacji gdy istnieje kilku współuprawnionych (współzobowiązanych) i jeden z nich pozostaje w dobrej wierze, drugi zaś w złej, powstaje problem z oceną ich działania. Nie można sformułować w tej materii jakiejś jednej, ogólnej reguły – należy rozważyć zaistniałą sytuację przez pryzmat tego, czy zobowiązanie lub przedmiot stosunku jest podzielny, czy niepodzielny, czy istnieje solidarność między podmiotami itp. Przyjmuje się, że w sytuacji, w której miałyby dojść do nabycia wspólnego

prawa, zła wiara jednej ze współdziałających osób powinna odnosić także skutek wobec pozostałych.

Zagadnienie dobrej wiary przedstawiciela oraz osoby prawnej zostanie omówione w częściach dotyczących tych tematów.

Momentem miarodajnym dla oceny istnienia dobrej lub złej wiary jest moment wskazany w przepisie ustanawiającym ochronę dobrej wiary. W razie wątpliwości należy przyjąć, że miarodajny jest moment podjęcia zachowania, którego skutki zależą od istnienia omawianego stanu psychicznego. Późniejsza utrata dobrej wiary nie uchyla, co do zasady, skutków zdarzenia prawnego – *mala fides superveniens non nocet*. Wyjątkowo tylko skutki prawne zależne są od istnienia dobrej wiary przez pewien czas (np. art. 174 KC).

Istnienie dobrej wiary objęte jest domniemaniem, ustanowionym w art. 7 KC. Przepis ten stanowi, że w sytuacji, w której ustawa uzależnia skutki prawne od dobrej lub złej wiary, domniemywa się istnienie dobrej wiary. Domniemanie to można obalić, wykazując, że dany podmiot wiedział o okolicznościach wskazanych w poszczególnych przepisach prawa. Ciężar dowodu, zgodnie z regułą wyrażoną w art. 6 KC, spoczywa na stronie kwestionującej istnienie dobrej wiary. Taki rozkład ciężaru dowodu niezmiernie ułatwia podmiotowi będącemu w dobrej wierze korzystanie z ochrony. Dowodzenie bowiem stanu psychicznego może nastręczać poważnych trudności ze względu na jego subiektywizm i bardzo ograniczoną możliwość wnioskowania o nim przez osoby postronne. Wykazanie natomiast złej wiary polegać będzie na dowodzeniu faktu pozytywnego – wiedzy lub niedołożenia należytej staranności – i z reguły będzie łatwiejsze niż wykazanie faktu negatywnego w postaci niewiedzy, a tym samym istnienia dobrej wiary.

Rozdział II. Stosunek cywilnoprawny, zdarzenie cywilnoprawne

Pytanie 7. Czym jest stosunek cywilnoprawny i jaka jest jego struktura?

Stosunkiem prawnym jest stosunek społeczny uregulowany przez prawo. O stosunku prawnym można mówić wówczas, gdy norma prawna ma dla podmiotów takie znaczenie, że w określonych warunkach sytuacja prawna jednego podmiotu jest połączona w pewien sposób z sytuacją prawną innego podmiotu tego stosunku. Stosunkiem cywilnoprawnym jest stosunek prawny, który jest określony przez dyspozycje norm prawa cywilnego. Podstawowym znamieniem stosunku cywilnoprawnego jest formalna równość stron tego stosunku. Jako dalsze kryterium tego stosunku podaje

się rolę, jaką odgrywa w jego powstaniu zdarzenie prawne oraz fakt, iż powstanie i ukształtowanie stosunku prawnego pozostawione jest woli stron.

Ze względu na sposób wyznaczenia kręgu podmiotów przez normę prawną można wyróżnić stosunki prawne dwustronnie zindywidualizowane (powstają między określonymi podmiotami, np. zobowiązania) oraz stosunki prawne jednostronnie zindywidualizowane (stosunek prawny łączący dany podmiot z nieoznaczonym kręgiem podmiotów, np. prawo własności).

W każdym stosunku cywilnoprawnym występują trzy elementy: podmiot, przedmiot oraz treść stosunku. W niektórych stosunkach prawnych występuje po jednej stronie jedno uprawnienie skorelowane z odpowiednim obowiązkiem po drugiej stronie. Takie stosunki określa się jako **proste**. W innych stosunkach sytuacja przedstawia się odmiennie – każda ze stron jest zarazem uprawniona i zobowiązana. Takie stosunki prawne określa się mianem **złożonych**. Należy jednak zwrócić uwagę, że pomimo wielości uprawnień i skorelowanych z nimi obowiązków cały czas jest to jeden stosunek prawny, a nie kilka powiązanych ze sobą stosunków.

Pytanie 8. Wymień i omów elementy stosunku cywilnoprawnego.

Na elementy struktury stosunku cywilnego składają się: podmiot, przedmiot oraz treść stosunku.

Podmiotami stosunku prawnego mogą być podmioty prawa cywilnego. Katalog tych podmiotów znajduje się w art. 1 KC. Po noweli Kodeksu dokonanej w 2003 r. nie jest to jednak katalog wyczerpujący, należy uzupełnić go o podmioty opisane w art. 33¹ KC. Reasumując – należy stwierdzić, że podmiotem stosunku cywilnoprawnego może być osoba fizyczna, osoba prawna oraz jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej, której ustawa przyznaje zdolność prawną. Stosunki prawne mogą istnieć jedynie między tymi podmiotami. Nie mogą wiązać podmiotu z rzeczą. Od podmiotu stosunku prawnego należy odróżnić strony tego stosunku. Po każdej stronie stosunku prawnego może wystąpić więcej niż jeden podmiot prawa. Ze specyfiki konkretnego stosunku prawnego wynika, czy między podmiotami stojącymi po jednej stronie stosunku występuje jakakolwiek więź prawna, czy też nie. Nie da się skonstruować więzi prawnej między osobami stojącymi po jednej stronie stosunku prawnego opartego na kategorii praw podmiotowych bezwzględnych, np. między wieloma podmiotami zobowiązanymi do niewkraczania w sferę uprawnień właściciela. Z kolei istniejąca między podmiotami stojącymi po jednej stronie stosunku prawnego więź prawna może przybrać jedną z następujących postaci: podzielnosc (zob. art. 379 KC), współwłasność w częściach ułamkowych, współwłasność łączna, solidarność.

Określenie, co jest **przedmiotem** stosunku cywilnoprawnego, stanowi jedno z bardziej kontrowersyjnych zagadnień prawa cywilnego. Zgodnie z jednym z poglądów przedmiotem stosunku cywilnoprawnego jest zachowanie się ludzkie. Inny

pogląd, oprócz wzmiankowanego zachowania, każe przyjmować, że przedmiotem stosunku prawnego są także, choć nie zawsze, określone obiekty istniejące poza człowiekiem. Próbą wyjścia z tego impasu jest twierdzenie, że pojęcie wynikającego ze stosunku prawnego prawa podmiotowego można skonstruować, posługując się jedynie pojęciem podmiotu oraz treścią stosunku prawnego, na którą składają się prawa i obowiązki stron. Nie można by jednak zindywidualizować treści praw i obowiązków podmiotów bez odniesienia się do rzeczy, dóbr osobistych, czynności itd. Ten właśnie punkt odniesienia nazywa się przedmiotem prawa, który ze względu na swą szczególną funkcję powinien być potraktowany jako odrębny element stosunku prawnego.

Treścią stosunku prawnego są – wynikające ze stosunku prawnego – prawa i obowiązki stron. Prawa są skorelowane z obowiązkami – gdy jednej stronie przysługuje określone prawo, jego korelatem jest obowiązek drugiej strony. Kompleks uprawnień wynikających ze stosunku prawnego i przyznanych jednej ze stron jest określany jako prawo podmiotowe.

Pytanie 9. Co to jest zdarzenie cywilnoprawne i jakie rodzaje zdarzeń można wyróżnić?

Powstanie, zmiana i wygaśnięcie stosunku prawnego wiąże się z określonym stanem faktycznym, z którego istnieniem norma prawna łączy skutki prawne. W ramach stanu faktycznego można wyróżnić określone elementy – zdarzenia prawne, stany psychiczne oraz stany prawne. Tylko zdarzenia prawne mogą prowadzić do powstania, zmiany lub ustania skutków prawnych. Stany psychiczne i prawne modyfikują lub warunkują te skutki.

Do stanów psychicznych można zaliczyć takie pojęcia, jak: dobra wiara, wiedza stron o określonych faktach, wina, błąd, stany opisane w art. 82 KC, choroby psychiczne, niedorozwój umysłowy itp. Dokonanie opisu określonego stanu psychicznego w normie prawnej wiąże się z dążeniem do wprowadzenia modyfikacji skutków prawnych, jakie wywołuje zdarzenie prawne bez odnoszenia się do stanu psychicznego.

Do stanów prawnych można zaliczać: stan zdolności prawnej, stan zdolności do czynności prawnych, stan umocowania przy czynnościach prawnych dokonywanych przez przedstawiciela, stan uprawnienia do dokonania określonej czynności prawnej, np. zbycia rzeczy. W przeciwieństwie do stanu psychicznego stan prawny nie modyfikuje, lecz warunkuje powstanie skutków zdarzenia prawnego.

Zdarzenie prawne można zdefiniować jako takie zdarzenie, które samo lub w połączeniu z innym zdarzeniem prawnym, stanem psychicznym albo stanem prawnym wywołuje określone skutki prawne (S. Grzybowski [w:] System Pr. Cyw., s. 191–192).

W nauce prawa nie opracowano do tej pory jakiegoś powszechnie akceptowanego podziału zdarzeń prawnych. Najbardziej rozpowszechniony w literaturze polskiej jest podział zdarzeń prawnych na **zdarzenia w ścisłym tego słowa znaczeniu** (są to zdarzenia niezależne od woli ludzkiej, np. urodzenie się dziecka, pożar domu) oraz **działania**. Działania można podzielić na **czynności zmierzające do wywołania skutków prawnych** oraz **inne czyny**.

Wśród czynności zmierzających do wywołania skutków prawnych można wyróżnić czynności prawne, orzeczenia sądowe oraz decyzje administracyjne.

Czynności prawne – o tym typie zdarzeń prawnych będzie szerzej mowa w dalszej części opracowania, w tym miejscu należy powiedzieć jedynie, że czynność prawna dochodzi do skutku poprzez oświadczenie woli. Jest ono koniecznym i centralnym składnikiem czynności prawnej.

Orzeczenia sądowe – można rozróżnić dwa rodzaje orzeczeń: deklaratywne oraz konstytutywne. Tylko te ostatnie mają charakter zdarzeń prawnych, powodują bowiem powstanie, zmianę lub ustanie stosunku prawnego. Konstytutywne orzeczenia sądowe można podzielić na orzeczenia zastępujące oświadczenie woli podmiotu (obowiązek złożenia określonego oświadczenia woli może wynikać z różnych zdarzeń, np. z umowy, zapisu testamentowego) oraz orzeczenia, które na mocy szczególnego przepisu mogą ukształtować nowy stan prawny (np. zgodnie z art. 357¹ KC sąd władny jest zmienić lub rozwiązać umowę stron).

Akty administracyjne – w gospodarce rynkowej straciły one na znaczeniu w porównaniu z okresem realnego socjalizmu, nadal jednak należą do zdarzeń prawnych, z którymi normy prawne łączą określone skutki. Aktem administracyjnym jest sformalizowany objaw woli organu administracji, podjęty na podstawie i w granicach przysługujących temu organowi kompetencji, skierowany do zindywidualizowanego adresata, w konkretnej sprawie, wywołujący skutki prawne w sferze prawa administracyjnego lub w sferze innych działów prawa (*A. Błaś* [w:] *Prawo administracyjne*, pod red. *J. Bocia*, Wrocław 2000, s. 300). Akty administracyjne mogą samodzielnie wywoływać skutki prawne, np. decyzja o wywłaszczeniu, bądź stanowić przesłankę wywołania określonego skutku prawnego, np. zezwolenie na nabycie nieruchomości przez cudzoziemca.

Drugą podgrupą działań, obok czynności zmierzających do wywołania skutków prawnych, są **inne czyny**. Charakterystyczne dla nich jest to, że norma prawna łączy z nimi określony skutek prawny niezależnie od tego, czy jego wywołanie objęte było wolą podmiotu działającego. W tej kategorii można wyróżnić **czyny zgodne z prawem** oraz **czyny niezgodne z prawem**. Wśród czynów zgodnych z prawem można z kolei wymienić:

- 1) **przejawy woli podobne do oświadczeń woli**, np. uznanie niewłaściwe, wyznaczenie terminu w sytuacji określonej w normie prawnej (np. art. 18 § 3, art. 586 § 2, art. 640 KC). Ze względu na przejaw woli postulowało się w doktrynie, aby stosować do tych czynów w drodze analogii niektóre postanowienia Kodeksu cywilnego odnoszące się do oświadczeń woli – tak: *S. Grzybowski* [w:] *System*

Pr. Cyw., s. 203. Od 8.9.2016 r. postulat ten znalazł normatywny wyraz w przepisie art. 65¹ KC, zgodnie z którym przepisy o oświadczeniach woli stosuje się odpowiednio do innych oświadczeń;

- 2) **zawiadomienia o pewnych zdarzeniach** – są to przejawy wiadomości odnośnie do określonych zdarzeń, okoliczności, nie ma tu elementu przejawu woli. Przykładem takich zdarzeń może być zawiadomienie o przelewie (art. 512 KC), o wadach rzeczy (art. 563 § 1 KC) itp.;
- 3) **czynności czysto faktyczne** – bezpośrednio tworzą pewne obiektywne efekty, np. znalezienie rzeczy (art. 4 ust. 1, art. 5 ust. 1 i 2, art. 6, art. 7 ust. 2, art. 10 ust. 2 ustawy z 20.2.2015 r. o rzeczach znalezionych, tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 501 ze zm.), porzucenie rzeczy (art. 180 KC), pomieszanie rzeczy (art. 193), prowadzenie cudzych spraw bez zlecenia (art. 752 i nast. KC);
- 4) **przejawy uczuć** – przebaczenie (art. 899, 930, 1010 KC) – jest to akt uczuć, którego skuteczność zależy od wiedzy o zdarzeniu i działania z należyтым rozeznanie.

Obok czynów zgodnych z prawem w kategorii innych czynów należy wyróżnić **zdarzenia niezgodne z prawem**. Za takie należy uważać czyny, które są niezgodne z obowiązującym systemem prawnym. Ocenia się to obiektywnie, na tym etapie nie ma znaczenia stan psychiczny podmiotu w postaci np. dobrej wiary, winy czy braku rozeznania.

Zob. tabl. 2.

W literaturze zaproponowano także podział zdarzeń prawnych ze względu na sposób określenia zdarzenia prawnego przez normę prawną (*Z. Radwański*, Prawo cywilne, s. 211). Z tego punktu widzenia można wyróżnić **czynności konwencjonalne** (gdy norma prawna dopiero konstruuje zdarzenie prawne poprzez wyznaczenie jego przesłanek w postaci określonych działań ludzkich) oraz **inne zdarzenia prawne** (fakty istniejące niezależnie od normy prawnej, przez tę ostatnią jedynie wyróżnione). Taki podział jest jednak mało przydatny, konieczne jest zatem konstruowanie podziałów bardziej szczegółowych, co nawiązuje już bezpośrednio do uwag przedstawionych powyżej.

Rozdział III. Prawo podmiotowe

Pytanie 10. Czym jest prawo podmiotowe?

Prawo podmiotowe jest fundamentalnym zagadnieniem prawa cywilnego. Stanowi ono kategorię nadrzędną nad uprawnieniami wynikającymi ze stosunku prawnego, a także podstawę konstruowania poszczególnych instytucji prawa cywilnego.